

Sällsamt Land

Genom Saharaöknen till Tibilisbergen

G.Moberg

November 12-13, 2016

Under min barndom var upptäcksresande det mest fascinerande av alla sysselsättningar jag kunde föreställa mig. Att undersöka vita delar på kartan, vilket betydde i princip områden där ingen vit man ännu satt sin fot, var oupphörligt spännande. Upptäcksresandets glansperiod inföll under 1800-talet, med expeditioner in det mörkaste av Afrika, med namn som Livingstone och Stanley; och fortfarande in på 1900-talet företogs sådana strapatsrika resor. Man tänker på Sven Hedin i Centralasien, Nansen i polarområdena, och Amundsen som liksom Nansen besökte områden som ingen man, vit eller inte, hade någonsin beträtt. Medan forna tiders upptäcksresanden var i civilisationens frontlinje och bidrog till det mänskliga vetandet, är dagens upptäcksresande något av en äventyrare vars mission sällan går utöver den personliga nyfikenheten och tillfredsställelsen. Ja, man kan undra i vilken grad denne skiljer sig från turisten. De tekniska hjälpmedlen är också helt annorlunda, en Nansen var helt överlämnad åt sig själv och sin skicklighet, dagens djärve utforskare behöver tack vare GPS aldrig bekymra sig om att fara vilse och om det kniper kan han eller hon ofta ganska snabbt undsättas. En Scott som idag börjar få problem, till skillnad från den ursprunglige, kan lätt kalla på assistans och förnödenheter.

Gösta Moberg var tydligen ett känt namn i Sverige på 50-talet. Efter en officersutbildning i ungdomen sadlade han om efter att ha fått tillfälle att resa lite i Nordafrika. Han företog resor i Afrika under 20- och början av 30-talet och återkommer 1949 efter femton års frånvaro från den mörka kontinenten för att anträda den resa genom Sahara ner till Tibestibergen, som beskrivs i denna bok. Färden sker mestadels via kamel, tillsammans med mer eller mindre tillförlitliga infödingar. Men då och då färdas han med flyg, eller far fram i en jeep på obefintliga vägar. Det är en fråga om att ta sig från oas till oas, och vid de större oaserna finns det alltid franska militärförläggningar, ty fortfarande vid denna tiden i mitten av 1900-talet, består de gamla kolonialväldena, och Frankrike besitter betydande delar i västra och ekvatoriella Afrika, som måste upprätthållas via militär närvaro. Att färdas i dessa ökenområden i centrala Sahara tarvar officiell tillåtelse från de franska myndigheterna, vilket inte alltid är så lätt att få. Författaren är dock inte turist utan etnograf, åtminstone är han utsänd av ett par svenska och norska museer, likväl som ett franskt, för att samla material i form av artefakter och observationer över infödingarnas liv och leverne. Han är dessutom en inbiten fotograf, och boken är generöst illustrerad av hans fotografier även om trycket troligen inte ger dem rättvisa. Och inte att förglömma filmar han. Men detta är givetvis ett svepskäl, även om boken pliktskyldigast redogör för några brölloppsseder, huvudsaken för författaren är äventyret med sina strapatser och de förunderliga och gripande naturupplevelserna långt bortom civilisationen. I tillägg misstänker man att författaren drygar ut sin inkomst genom att hemma i Sverige fara land och rike runt och hålla föredrag och visa bilder. Detta var ett populärt nöje in på

början av 60-talet, inflationen i resandet hade ännu inte börjat och det var få svenskar som hade varit utanför Europa, en USA-resa var fortfarande något mycket exotiskt, och knappt någon hade varit i Afrika, Sydamerika eller Asien. Det var mycket spännande att se bilder från exotiska länder, och jag minns fortfarande spänningen att se skakiga filmsnuttar på fladdrande skynken tagna i en afrikansk djungel. Numera bör få personer göra sig besvär med att företa sådana turnéer, folk kan ju se allting mycket bättre på en naturfilm på TV, och själva exotismen har allvarligt naggas i kanten av att många redan har varit på sina egna Safarier runt om i världen. Vi lever i massturismens tider, men i stället för att öka mellanfolklig förståelse och fördjupa insikter, tenderar det endast att förbilliga upplevelserna genom att göra dem allmänt tillgängliga som vilken konsumtionsprodukt som helst och genom turisternas blotta närvaro förvanska det som skall observeras.

Det finns nu en uppsjö av gamla reseberättelser till exotiska länder som står att finna i antikvariat eller på loppmarknader av sedan länge glömda författare. Genren är på utdöende, eller snarare de gamla berättelserna är ersatta av nya, häftigare. Detta är synd, ty de gamla reseberättelserna bjuder på en hel del, framför allt har den flyende tiden gjort dem till tidsdokument som lägger en ny dimension till det exotiska i rummet.

Nuförtiden talar man inte om 'infödingar' och framför allt inte om 'negrer'. Vi lever i en mera upplyst tid och uttrycker oss inte nedsättande om andra folk eller kulturer, detta har blivit ett tabu. Och en bok som denna innehåller många smakprov som idag skulle föranleda giftvarningar och utrensningar ur bibliotek. Tiderna har förändrats och därmed tonen, men inte alltid innebörden, och det är långt ifrån säkert att dagens människor inte är värre rasister än gårdagens när det kommer till kritan, det är endast konventionerna som ändrats. Begreppet inföding i den anglo-saxiska världen är knappast nedsättande, man talar ju om 'Natives' som har en neutral på gränsen till positiv klang, ty 'Natives' är ju dem som har insikter om lokala förhållanden. En engelsk text skall ju helst granskas av en 'Native Speaker' som underförstått alltid behärskar sitt modersmål vida bättre än en utlänning. Vill man vara mera specifik talar man ju om 'aborigines' inte bara i Australien. Det har en vetenskaplig klang, del av etnografens jargong. Moberg däremot använder infödingar med en lätt nedsättande betydelse liksom beteckningen neger. Det gjorde man automatiskt. Moberg hänvisar till en fransk namnteckning bland klottret på en vägg, och drar slutsatsen att *Detta tydde på en ensam europé bland ett antal infödda soldater, en föga avundsvärd men ganska vanlig lott bland Sahara-trupperna*. Givetvis något stötande, men ändå ett ärligt och tyvärr sannesenligt påstående. Vidare

Toubous är ett underligt folk av rövare och kameltjuvar, säger ryktet, vilket i det här fallet inte överdriver. Den del av stammen, som bodde i denna trakt, var ganska svart till hudfärgen, nästan som negrerna, men saknade negerrasens kännetecken, de tjocka läpparna, de krusiga håret, de fåniga skrattet och mycket annat som gör den svara rasen föga tilldragande. De [toubous] äger heller inte den intensiva obehagliga lukt, som en äkta svarting i regel sprider.

Denna bok trycktes 1953. Vad man framför allt kan anmärka på är hänvisningen till negerrasen. Det finns ingen speciell negerras, vi är alla negrer, somliga av oss vita negrer. Den afrikanska kontinenten hyser den största spännvidden av mänskliga raser, inga rasolikheter mellan en västerlänning och en afrikan kan vara lika stor som den största mellan afrikaner. Vidare skriver han att *Naturfolken har liksom hunden ett annat sinne för lukt*

än vi vita. Och det kommer sedan en lång harang om hur smutsiga dessa naturfolk är med vilka han kommer i beröring. Hur nomadkvinnorna tycker om lukten av kamelens urin och gladeligen smetar in sitt hår i det. Vad han förtäljer stämmer säkert och är egentligen inte någon allvarligare form av ringaktning. Han ondgör sig över snuskigheten hos infödingarna och skriver *Det som för en europé ter sig som höjden av snusk, är för den svarte en naturlig sak* och han ger längre fram exempel på hur kocken kan snyta sig i händerna och fortsätta kavlandet av degen. Något sådant skulle även äckla en nutida västerlänning. Huruvida författaren ser detta som ett utslag av en annorlunda kultur och konventioner eller som en moralisk brist är svårt att veta. Han uttrycker även beundran för deras förmåga och förslagenhet att överleva under de ogynnsammaste av omständigheter. Denna beundran är sprungen ur samma källa som klandret, nämligen den direkta förstahandserfarenheten. Han fortsätter vidare.

Vad man i allmänhet saknar hos infödingen är initiativförmåga, ambition och vilja att uträtta något. Han försjunkar lätt i indolens och slöhet samt saknar alla intressen, utom i vad som strikt angår hans uppehälle.

Sant, men anklagelsen kan lika väl riktas mot majoriteten av landsmän. Det är en fråga om vad som intresserar, och som inte alltid behöver överensstämma med det egna, vilket kan ofta vara mycket frustrerande. Man kan jämföra med en professors kommentarer över sina något mindre än hänryckta studenter. Vad som inte kommer på tentan angår dem inte. Dock så påpekar författaren att de inföddas obenägenhet att tjäna och istället ta varje tillfälle i akt att stjäla inte är så förvånande. De vita är ockupanter av deras land, och således deras fiender och det är naturligt för varje ockuperat folk att inte göra sina fiender en tjänst.

Boken består till största delen av något långgrandiga redogörelser för de strapatsrika ökenvandringarna. Det är alltid hett, över 70° C om man nu får tro författaren, och det bör man inte, en sådan temperatur överlever inte en människa i så värst många timmar. Kamelerna är alltid uttröttade, vandringen går alltid i oländlig terräng, visserligen med sällsamma och hänförande naturupplevelser, men alltid i obehaglig närhet av stup nerför vilka man riskerar att störtas vid minsta felsteg. Under veckor av strapatser tycks författaren mirakulöst nog ha undviktt ett enda felsteg. Sedan finns det giftiga ormar och skorpioner. Författaren blir en gång stucken av en sådan och svävar mellan liv och död med ett brännande bett, men som tur är har han med sig ett serum vilket han injicerar med en nödortfött steriliserad nål. Han finner senare åter skorpioner gömda bland sina tillhörigheter som om de vore medvetet placerade där, kanske av den otillförlitlige araben som har slagit följe med honom. Vi får aldrig veta.

I Saharas öknar träffar han på tuareger som han tydligt håller högst, därefter de ovan nämnda toubous, som stundom är nomadiserade stundom bofasta i oaser och där de håller dadelpalmer. Och lägst ner negerslavarna, som visserligen är frigivna av de franska myndigheterna, men som i praktiken fortfarande tjänstgör som slavar. Och slaveriet florerar fortfarande som institution, inte bara i Saharas ödemarker, även om det inte får så mycket internationell uppmärksamhet. Författaren noterar att det inte är så lätt att avskaffa en sedvänja som är så djupt rotad hos ett folk. Bortsett från resultaten av sina egna utfrågningar via sin tolk Muhammad, som han trots dennes mörka hudfärg beskriver som utomordentligt intelligent, får man inte veta mycket om Toubous eller de andra folkslagens

relation till Sahara. Avsaknaden av instruerande översikter, geografiska såväl som etnologiska, är en stor brist i boken, vars syfte framför allt tycks vara att framhålla äventyret med dess strapatser. Man skall även komma ihåg, som författaren inte försummar att påpeka, börjar närma sig de sextio, vilket ger en antydning att de förmenta strapatserna kan inte ha varit oöverstigliga. Då och då klagas han över hjärtbesvär men kommer att leva ett kvarts sekel till, så det kan knappast ha varit så allvarligt. Det finns här och där målande, eller försök till målande landskapsbeskrivningar, men knappast på den högsta stilistiska nivån. Författaren är en rapportör inte en poet. Då och då störs man av omotiverade och omedvetna upprepningar. En konservfabrik i Göteborg nämnes vid två tillfällen, nästan som om det vore en fråga om så kallad placering.

'Mycket av det han får skåda, har hittills ingen vit man bevittnat' berättar texten på omslaget, som placerar boken i tiden.

November 13, 2016 **Ulf Persson:** *Prof.em, Chalmers U.of Tech., Göteborg Sweden* ulfp@chalmers.se